

Frits Julius, Vernietiging en opbouw van de Vrije School (1946) (De Haagse vrijeschool kort vóór en na de tweede wereldoorlog)

Het is een eigenaardige ervaring om nu terug te kijken op een tijdperk van een jaar of tien, nu, waar ons gebouw in hoofdzaak hersteld is, waar weer enig leer materiaal verkrijgbaar is, waar wij een sterkere toevloed van kinderen hebben dan ooit tevoren.

Wij leefden toen te midden van dreigende donderkoppen aan de politieke hemel. In Duitsland werden onze zusterscholen steeds meer gewurgd, doordat de opname van kinderen verboden werd. Eindelijk kwam het bevel tot opheffing van de Waldorfschool, onze moederschool. Verschillenden van ons trokken naar Stuttgart en woonden de aangrijpende sluitingsbijeenkomst bij. Hier hadden wij tezelfder tijd een bijeenkomst van leraren en kinderen. Als een vlam sloeg het over op ons, wat er daar gebeurde, als een geestelijke vlam met zulk een gloed dat men weten kon: een van beiden zal nu gebeuren, of wij worden er door verteerd of er gaat uit dit vuur iets geheel nieuws ontstaan

Daarna kwam een tijd waarin onze school langzamerhand kleiner werd. Ook elders scheen er een neiging te bestaan om van de bijzondere scholen terug te gaan naar de gewone scholen, zoals er nu algemeen de omgekeerde richting bestaat, maar in diezelfde tijd kwam het ook een stoot tot vernieuwing en verjonging uit een onverwachte hoek. Er kwamen telkens oud-leerlingen die mee wilden werken als leerkracht. Zij werden door ons met warmte begroet en een hele reeks van hen werd langzamerhand opgenomen in de gemeenschap van leraren.

In die tijd moet het ook geweest zijn, dat een van onze oudere buitenlandse vrienden zei: De vernietiging van een instituut of van een beweging die door de hoogste idealen gedragen wordt is steeds een aangrijpend iets, maar van de wijze waarop de afsluiting voltrokken wordt, hangt het af of er een werkelijke ondergang plaats vindt of dat er alleen een ingrijpend ontwikkelingsstadium wordt doorgemaakt.

Dat was een opmerking die als een ster de weg kan wijzen door de grote duisternis heen, die ons later overviel.

Steeds naderbij kwam het onweer.

1939: oorlogsverklaring, mobilisatie, in beslagname van het gebouw. Het was niet gemakkelijk om plotseling verspreid te zijn over allerlei huizen. Gelukkig duurde dat niet al te lang.

Mei 1940: overval. Schuin achter de school werden de kazernes gebombardeerd. Toch was er nog een groepje kinderen dat om half negen naar school kwam. Ongekende gevaren roepen soms onverwachte moed en trouw uit de ziel omhoog. Diezelfde dag nog werd de school bezet door troepen uit de beschadigde kazerne. Na de capitulatie moesten wij ons bedrijf dus weer verspreiden. Maar gelukkig, gedurende de hele herfst konden wij vrij over ons hele gebouw beschikken.

Vlak voor de kerstvakantie een nieuwe schok. In twee uur de school ontruimen! Alleen dat wat in de grote zaal is wordt met rust gelaten. En jawel, iedereen hielp mee, van de kleinste kinderen tot de oudste leraren toe had iedereen zijn vrachtje. Dezelfde dag nog trokken de Duitsers de school binnen. Daarna heeft onze school nog een half jaar bestaan, gastvrij opgenomen in de gebouwen van de Nijenrodeschool en de Woltersschool.

Vlak voor Pasen een telefoontje van de politie: Duitse autoriteiten hadden bevel gegeven onze school te sluiten samen met het Leger des Heils, Vrijmetselaarsvereniging en andere 'Logenähnliche Gesellschaften'. Wij leefden voort alsof er niets gebeurd was, met achter de coulissen eindeloze onderhandelingen die nu eens dreigend verliepen en dan weer hoop gaven.

10 Juli: stralend schoolfeest vlak voor de afsluiting van het schooljaar.

11 Juli: zou er een groot sportfeest zijn. 's Morgens vroeg bracht de post mij het bericht dat alles definitief beëindigd werd. Wat moest ik doen? Daar was Klein-Zwitserland en een menigte blijde kinderen die er van alle kanten heen trok. Dat kon toch niet gestoord worden. Onmiddellijk moest een ouderbijeenkomst uitgeschreven en moesten er allerlei uitnodigingen verzonden worden. Slechts enkelen hoorden wat er die morgen gebeurd was, de anderen genoten van sport en spel in de heerlijke zonneshijn.

De volgende morgen: laatste samenzijn. Mijn taak was het te zeggen dat dit de allerlaatste keer was. Met grote kracht en zekerheid wist ik te moeten zeggen: 'Het uiterlijk kan vernietigd worden door machten die de geest bestrijden, maar de geest is onvernietigbaar en zal groeien in kracht en eens zal hij tot in het uiterlijke leven toe de overwinning behalen.' Toen gingen wij uiteen voor de uitreiking van de getuigschriften.

Daarna kwamen wij weer samen. Leraren spraken, vrienden spraken, allen getuigden: de geest is onvernietigbaar.

Toen kwam wat onze herinnering behoedt als een van de grootste schatten van ons leven. Van de vier hoogste klassen traden kinderen naar voren en spraken sterke woorden van dankbaarheid en trouw. Geen tijd was er van voorbereiding, maar ze wisten woorden te vinden, omdat de geest tegenwoordig was. En elk riep alle anderen op nimmer onze school te vergeten, om het beste daarvan uit te dragen, waar zij ook heen gingen. Toen stonden wij allen op en droegen het hoogste wat ons verbonden had bijeen en lieten het wegvlammen in een innerlijk vuur. Na afloop wisten wij: ook een school kan sterven als een levend wezen.

In de gang stond daarna een lange rij, leraren en vrienden, en de kinderen trokken voorbij om iedereen een hand tot afscheid te geven.

Slechts weinigen waren er die morgen bij wie niet telkens de tranen over de wangen stroomden, maar niemand was er die zich daarvoor schaamde.

's Avonds grote gedragen ouderbijeenkomst. Wie speelt het klaar om van ons allen de beste vrienden te maken, dan de vijand alleen? Een van de oudste leerlingen sprak nog: een oproep was het tot de ouders, dat zij in hun kinderen de trouw aan het schoolwezen zouden behoeden.

Al spoedig bleek het inde volgende dagen dat wij nu pas echt bekend waren geworden. En allen wilden helpen. Slechts zelden hoefden onze kinderen [op een nieuwe school] examen te doen. Bijna steeds werden zij geplaatst in de klas die wij aanwezen.

Eigenlijk was het een groot experiment. Hoe zullen zij meekomen bij een overgang in de meest ongunstige vorm? Vaak kostte het aanvankelijk veel strijd en inspanning, maar meestal was er slechts weinig tijdverlies door zittenblijven e.d.

Eigenlijk zou eens bijeen gedragen moeten worden wat er al niet aan initiatief van onze kinderen op andere scholen uitging.

Na een half jaar reeds begonnen wij ons voor te bereiden op wat later misschien gebeuren kon. Het had veel van een samenzwering. Wij kwamen in klein verband bijeen en wisten in elkaar de belofte: alles wilden wij doen wat mogelijk is, want wat heeft ons leven voor een zin wanneer wij dit grote vuur niet verder kunnen dragen. Al spoedig richtten wij groepjes in voor studie en oefening. Een kring wilden wij vormen die eens helpen kon.

Al die tijd had onze opleidingscursus van leerkrachten een bescheiden maar taai volgehouden bestaan geleid. In 1943 begonnen wij geld te verzamelen voor een fonds ter bevordering van onze hele schoolbeweging. Daarmee is heel wat in beweging gebracht. Enkele studiebeurzen werden uitgereikt, de opleidingscursus werd groter en grondiger opgezet. Onder de 14 vaste leerlingen en vele 'losse' leefde een stemming van intimiteit en geestdrift als nooit te voren.

Die winter zetten wij samen met onze zusterscholen uit Amsterdam en Zeist een bijeenkomst in Amsterdam op touw, om nieuwe leerkrachten te vinden. Wonderlijke sensatie:

met zijn zestigen in een grote keuken om te horen over de geestelijke grondslagen van ons werk en om diepgaande gesprekken daarover te voeren.

De zomer daarop was er een bijeenkomst voor al onze leraren in het land.

Zo bloeide langzamerhand onze arbeid weer op. Maar toen gebeurden er dingen waardoor het leek, dat zelfs dit intieme diep gefundeerde werk weer vernietigd kon worden. Alles wat volgde op de 'Dolle Dinsdag' sloeg ons werk bijna geheel uiteen. De mensen waren verspreid en wij konden elkaar nauwelijks meer bereiken. Toch ging de voorbereiding door op verschillende plaatsen en vaak onder verschrikkelijke ontberingen. En ons schoolgebouw werd wel door inslaande bommen bedreigd en zelfs wat beschadigd, maar ten slotte bleef het toch staan.

Toen kwam de bevrijding en onmiddellijk begon de uiterlijke organisatie. Ontzaglijke weerstanden moesten wij eerst overwinnen, maar toch was het mogelijk in September op normale tijd te beginnen. Eerst moesten wij bouwen op niets anders dan de heel vaste wil van enkelen. Wij hadden geen gebouw, al het geld was verbruikt, wij wisten niet of er kinderen genoeg zouden komen, de inventaris was gestolen en met de leraren zag het er niet al te best uit. Maar stap voor stap brachten wij bijeen wat wij nodig hadden. Na elke vakantie van dat eerste jaar waren wij uitgegroeid en leken we meer op een volwaardige school. Ontroerend was het vaak, maar ook heel smartelijk met deze kinderen te werken. Aanvankelijk zo nerveus dat zij niet rustig konden luisteren, zelfs niet naar verhalen die heel boeiend zijn. En het spel van de jongens: sluipen en schieten, vliegtuigen nabootsen. Is het wonder dat deze kinderen een hopeloze vernielzucht vertoonden en een gebrek aan eerbied voor al het materiaal? En toch, wie dieper keek, ontmoette in de ondergrond een tere hulpeloosheid als misschien nimmer te voren. Goddank dat het ons lukken mocht reeds heel wat harmonie en genezing te verspreiden.

Ja, dit moet gezien worden. Opvoeding zal meer en meer ook genezing moeten zijn. Van welk kind uit de steden kan men zeggen dat het onbeschadigd gebleven is? Gelukkig zien reeds velen dit in. Waarom zou er anders zulk een aandrang naar onze scholen zijn, die mede uit deze wil tot genezing ontstaan zijn?

Zo staan wij nu aan het begin van een nieuw ontwikkelingsstadium. Wij weten dat van vele kanten de blikken op ons gericht zijn. Er zijn velen die iets van ons verwachten. Wij hebben een ernstige ontmoeting gehad met vijandige machten. Wij zien de mogelijkheid een goed en belangrijk werk te verrichten aan de ons toevertrouwde kinderen. Maar in volle mate tonen wat er van ons werk uit kan gaan, zal pas mogelijk zijn wanneer wij dezelfde voorrechten van steun en erkenning van diploma's genieten als de gesubsidieerde scholen en wanneer het geheel aan ons overgelaten wordt om te beoordelen of een leerkracht als een bruikbare pedagoog beschouwd kan worden of niet. Wanneer krijgt onze schoolbeweging de gelegenheid voor dit experiment?